

BAĞIMLILIK SORUNSALINI PROJEKTİF TESTLERLE DEĞERLENDİRME; BİR GÖZDEN GEÇİRME

Evaluation of Dependency Problems by Projective Tests; An Overview

Tevfika Tunaboğlu İkiz¹

ÖZET

Bu gözden geçirme yazısında bağımlılık sorunsalı üzerinde durularak madde bağımlılarının ruhsal süreçlerinin projektif testlerle açıklanması hedeflenmektedir. Klinik psikopatolojide kişinin bir nesne ile olan özel tarzda ilişkisini açıklamak için kullanılan bağımlılık terimi kendini yok etme gibi görünse de tersine kullanıcı kişiler bunu günlük hayatın sıkıntılarından kurtulmak ve rahata ulaşmak, endişe gidermek adına yapılan bir durum olarak açıklamaktadır. Psikanalizin bağımlılık sorunsalına yaklaşımdaki önemli kavramlarından biri olan "kendini sakinleştirme süreçleri" bağımlılık verici maddelerle "kendi kendisini tedavi etme" yoluna giden kişiler için erken dönemdeki yetersiz anne imgelemi ve özdeşim sorunsalına gönderme yapmaktadır. Kişiliğin psikodinamik yanını bize sunan projektif testler ve özellikle de Rorschach testi ile sıklıkla karşılaşılan iki önemli bağımlılık türü olan alkol ve madde kullanımında bu tip hastaların yanıtlarını inceleyerek hangi tipte ruhsal süreçlerin önem kazandığını göstermeyi hedeflemektedir.

Anahtar kelimeler: Rorschach, alkol, madde, kendini sakinleştirme.

ABSTRACT

In this review, the aim is to explain the mental processes of the substance addicted patients with the projective tests while keeping the main emphasis on the addiction problematic. In clinical psychopathology, even though the term addiction that is used for explaining the person's specific relation with an object is seen as a self exterminating phenomenon, the addicted people claim this situation to be used just to get rid of the distress of daily life, to feel relieved and to avoid anxiety. For the people that choose to "treat themselves on their own" with the help of addictive substances, "self-soothing processes" which is one of the important concepts in psychoanalytical approach to the addiction problematic, refer to the deficient mother image in the early mother-infant relationship and the identification problematic. It is intended to show the types of mental processes that come into prominence in the two frequently seen kinds of addiction -namely alcohol and drug addiction- by examining the responses of patients to the projective tests and especially the Rorschach test that enlighten the psychodynamic aspect of personality.

Key words: The Rorschach test, alcohol, drug, self-soothing.

GİRİŞ

Latince “addictus” kelimesi kişinin köle verilmesi ve acıdan kaçma için tek yol olarak kendini tutsak etmesi anlamına gelmektedir (1). Gündelik dilde sıklıkla kullanılan bağımlılık kavramı klinik psikopatolojide kişinin bir nesne ile olan özel tarzdaki ilişkisini belirtmektedir. Biyolojik, psikolojik ve davranışsal olarak değerlendirilen bu durum madde ile veya maddesiz olarak geliştirilen birçok patolojik yapıya da işaret etmektedir. (madde, alkol, yemek, alışveriş, kumar, çalışma bağımlılığı gibi.)

Her tür bağımlılık kendini yok etme gibi görünse de klinikte bunu net olarak söylemek olası değildir. Tam tersine günlük hayatın sıkıntılarından kurtulmak ve rahata ulaşmak, endişe gidermek adına yapılan bir durum olarak açıklanmaktadır. Bağımlı kişi kölesi olduğu maddenin kendisine rahatlık getireceğine inandığı için onu ısrarla alma çabasındadır. Ruhsal dünyanın ekonomik görüşle çalıştığı ilkesinden hareket edersek, kişi bir an önce kendisine sıkıntı veren durumdan kurtulmak istemekte ve sonucunda da saplantılı şekilde aynı maddeyle çözüm arayışına girmektedir. Yanı sıra sadece sıkıntı ve acı veren değil, fazla heyecan uyandıran durumlarda da hızlı bir şekilde gerilimin azalmasını isteyebilmektedir. Böylesi bir açıklama bize bağımlılığın acı ve zevki bir arada yaşattığını da göstermektedir (2).

Psikanalizin kurucusu S.Freud’un bağımlılığa neden olan maddeleri temel sorunsal olarak aldığı çalışmaları bulunmamakla beraber, “Medeniyette Huzursuzluk” isimli eserinde hayatın zorluklarından ve insanlara problem oluşturan yanlarından bahseder. İşte insanoğlu yukarıda da bahsedildiği üzere kimi zaman acılarından ve sıkıntılarından kurtulmak için keyif verici maddelere yönelmekte sakınca görmemektedir (3). Bu bakış açısından sorunların üstesinden gelmek yani acıdan kaçmak ve mutlu olmak için çeşitli maddelere yönelme birbirine zıt iki kavram olarak da değerlendirilebilir.

Bağımlılık terimi aslında doğumdan itibaren insanoğlunun ötekine bağımlı olması ile de yakından ilgilidir. Çocuğun anneye olan ilişkisi için düşünülen bu durum ilk başta normal ve herkes için geçerlidir. Anneye bağımlı olduğunu anlayan çocuk, zaman içerisinde yetersizlik duygularının yanı sıra kendisinin tüm güçlüğünü de fark eder. İşte kişilik yapılanmasının çekirdeğini oluşturan bu farkındalık ve sonucunda ötekine her istediğini yaptırma duygusu ruhsal bağımlılığın temelini teşkil etmektedir (4). Ruhsal dünyamızda önemli bir yer tutan ötekine bağımlılıktan her çocuk kendisine göre bir uzlaşma sağlayarak çıkış yolu bulabilmektedir.

Çocuğun davranışlarının ve bağımlılığının anlaşılmasında anne olmadan açıklama yapmanın olanaksızlığına ilk kez kuramsal zeminde işaret eden ise D.Winnicott’dur. “Annesiz çocuk var olamaz” düşüncesinden hareket eden D.Winnicott, bebeğin bu süreçten ayrılması ve bağımsız bir varlık olarak yaşamını devam ettirmesinin önemine dikkat çekmektedir. Bebek erken dönem ilişkisinde içsel süreçleri ile kendi başına kalmayı ve hoşlanılmayan durumlar ile uzlaşmayı sağlayabilecek olgunluğa gelmeyi öğrenecektir. İşte eğer bu durumda “yetersiz anne imgelemi” söz konusuysa, içsel süreçlerinin oluşumunda bu yetersiz anneye

olan özdeşim ona zorluk yaşatacaktır. Bu düşünceden hareketle bağımlılık verici maddelerle “kendi kendisini tedavi etme” yoluna giden kişiler için erken dönemdeki yetersiz anne imgelemi ve özdeşim sorunu psikanalizin üzerinde önemle çalıştığı alanlar olmuştur.

Bağımlılık sorunsalını açıklamada “kendini sakinleştirme süreçleri” psikosomatik psikanalitik görüşün ortaya attığı bir açıklama biçimidir. Bu kavram özellikle Joyce McDougall’ın terimi olan “yeni ihtiyaçlar” ile de örtüşmektedir. Kendini sakinleştirme süreçleri (pro-cédés autocalmants) benliğin kullandığı bir tür savunma olup, bütünlüğü tehdit edici durumlarda koruyucu görev üstlenmektedir. Yalnız unutulmaması gereken, sakinlik kazandıran her durumun tatmin duygusunu da beraberinde getirmeyeceğidir. Benlik ruhsal dünyanın içerisine kendiliğinden sakinlik süreçlerini getirmektedir. Herkes bu tür süreçleri gündelik hayatta kullanmaktadır; mesela bir konuşmacıyı dinlerken karalama yapmak veya bir toplantıda bir kişinin sigara içmeye başlaması gibi. Böylesi bir durumda benlik kendi kendine bir takım sakinleştirici durumlar bulmakta, alışlagelmiş olarak da dışarıdan bir kişinin fiziki varlığına ihtiyaç duymadan kendini gerçekleştirebilmektedir. Kendini sakinleştirme süreçleri bir takım motor faaliyetleri içermektedir. Bedensel ve fiziki olarak algı ve motor faaliyetlerin eşliğinde yeterince içselleştirilemeyen nesnenin yerine kişinin her iki işlevi de yerine getirmesi söz konusudur. Bu süreç ile bağımlılık arasında ilişki kurulduğunda her ikisinde de regresif (gerilme) davranış söz konusu olup, tatmin duygusu sağlanmadan sakinlik duygusuna ulaşılmaktadır.

J. Mc Dougall’ın yeni ihtiyaçlar oluşturma olarak adlandırdığı bu durum bağımlılık için açıklayıcı olmaktadır. Örnek olarak kliniğe başvuran bir çocuğun anne ile olan ilişkisini verebiliriz; anne ve babasıyla egzama problemi dolayısıyla doktora getirilen 2,5 yaşındaki çocuk dişleri bozulmasın diye elini emmesi yasaklanmış olup, her ağladığında anne tarafından emzik verilmektedir. Sürekli hareket halindeki çocuk artık emzikten yorulduğunda annesinin kucağına gider ve dinlenir. Anne çocuğu sakinleştirmek ve dindirmek için kucağına alır ve odada sürekli olarak yürür. İşte çocuk kendisine yeni bir davranış olarak sürekli motor faaliyette bulunmayı yani yeni bir ihtiyacı öğrenir ve tatmin edici bir eylemi nesnenin (annenin) arzusuna göre tekrar eder.

Çocuklarının uyuması için sürekli aynı müziği açıp hatta gittikleri yere bunu taşıyan ebeveynler bir süre sonra bundan başka yolla uyuyamayan yani kendileri için yeni ihtiyaçlar geliştiren çocuklara sahip olmaktadır. Buradaki temel nokta annenin sakinlik duygusu oluşturan biri olmaktan uzaklaşması ve çocuğun kendi ihtiyaçlarını giderici bir başka dıştan nesneye ihtiyaç duymasıdır. Artık sadece duyulan ses onu sakinleştirebilmektedir.

Bağımlılıkla ilgi kuramsal zeminin önemli bir noktasını teşkil eden bu durumda, dışta oluşan bir nesneye bağımlılık kazanılmakta ve hiçbir şekilde içselleştirilemeyen nesnelere aşırı bağlanma olmaktadır.

Bir nesne içselleştirilemedikçe hep çok fazla gerçek olarak duracak, ondan uzaklaşma çabaları yetersiz kalacak ve aynı kısır döngü içerisinde nesneyi dışta tutma istenecek, sonucunda da kişi kendine sabotaj

yaparak madde ve alkol bağımlılığı veya diğere madde-siz bağımlılıklara doğru gidecektir. Bu durum bize aynı anne ve babasından kaçmak isteyen çocukların onlar olmadan hareket edememesini hatırlatmaktadır (5).

PROJEKTİF TESTLERİN BAĞIMLILIĞI ANLAMADAKİ ÖNEMİ

Psikanalitik yönelimli projektif testler klinik psikopatolojiyi anlamada önemli yapı taşlarıdır. Ön görüşmeler ile birlikte kullanıldığında faydalı araçlar olarak düşünülmelidir. Kişiliğın psikodinamik yanını bize sunan projektif testler, sadece basit bir test uygulamasından ibaret olmayıp, algılanan bir gerçekten hareketle kişinin iç dünyasını yansıtmasını hedef almaktadır. Yansıtmanın algısal gerçekte beraber çalıştığı düşüncesinden hareketle, projektif testlerin hem gerçeklik ilkesinin hem de düşlem dünyasının hizmetinde olduğu düşünülmelidir. Bu nedenle de testi alan kişinin hem algılanan malzemeyi doğru olarak yanıtlaması hem de aynı zamanda kendi içsel dünyasını dışarıya yansıtmaları gibi çifte bir görevi vardır. Bu durumu her psikopatolojik yapı farklı olarak yaşayacaktır.

D.Winnicott'un sıklıkla kullanılan ama çok önemli olan "yalnız başına kalma kapasitesi" test atmosferi için geçerli olup, bağımlılık sorunsalında bu tip hastaların yalnız kalma durumu ile nasıl baş edebileceği gerçeğine de ışık tutmaktadır. Yalnız başına kalabilme kapasitesinde sorun yaşayan kişi testlerde boşluğa dayanamama ve onu doldurma çabalarına girişecektir.

D.Winnicott aslında endişe duygusunun yaşanmasının ister psikotik ister nevrotik düzeyde olsun, sonucunda bebeğin anne ile kurulan ilişkisinden kaynaklandığına işaret ederek kişinin başından beri ayrı bir birey olarak değil öteki ile ilişkide anlaşılması gerekliliğini göstermektedir.

O zaman geçiş nesnelerinin yerini alan madde olabilir mi sorusunu burada sorabiliriz. Maddesel çare aslında ruhsal dünyadaki geçiş nesnelerinin yerini alan, sıkıntıyı ortadan kaldıracı faktör olarak yaşanmaktadır. Yetersiz anne imagosu ile kendisine yetmeyi ve endişelerini gidermeyi başaramayan çocuk, ileride bu duyguları kontrol etmede maddeyi kullanacak ve onu hiç terk etmeyecek olan bir nesneyi kendi egemenliği altına alacaktır: "beni asla bırakamazsın, seni kontrolüm altında tutuyorum" düşüncesinden hareket ederek bağımlılıkta öteki ile ilişkiyi anlayabiliriz.

Projektif testler testör ile testi alan kişi arasında D.Winnicott'un deyimiyle geçiş nesnesi olarak görülebileceği için öncelikle ilk dönemde kurulan bağımlı ilişkiye dair bilgi verecektir. Bağımlı kişi için görsel olarak verilen bu malzemeyle kurulan ilişki onu kontrol altına alma ve yönetme arzusu sıklıkla karşımıza çıkacaktır. Testlerin bir diğere önemli özelliği de bağ kurmada yaşanan sıkıntılardır. Öteki ile ilişkide aşk ve nefret gibi karşıt dürtülerin ahenk içerisinde kullanılması, ötekinin kendimizden farklı ve ayrılmış olacağı fikri tam oluşmadığı için, nesneye aşırı bağımlılık geliştirilmekte bu durum sınır kaybı ve farklı duygulanımların birbirine karıştırılması ile sonuçlanmaktadır.

Projektif testlerde kodlama yapılmayan ama söze

getirme olarak yorumladığımız, kişinin arzu ve isteklerini, aynı zamanda da bilinçdışının işlevini gösteren yaşantılarını not etmekteyiz. Böylesi dile getirmelerde bağımlı kişilerin testörü dayanak olarak alması ve ancak bunun sonucunda yanıt verebilmeleri söz konusudur. Ötekine olan ihtiyacın somut göstergesi olan bu durum bize bağımlı kişilerle ileride yapılması gereken psikoterapötik yaklaşım içinde bilgi vermektedir.

Bağımlılık sorunsalına bir bütün olarak yaklaşmanın yanı sıra iki önemli bağımlılığın altında yatan psikopatolojileri ayrı ayrı değerlendirmek daha derinlemesine bilgi verecektir. Bu nedenle projektif testlerin en önemlilerinden olan Rorschach testinin alkol ve madde bağımlılarını anlamada nasıl yardımcı olabileceğine detaylı olarak bakılacaktır.

ALKOL BAĞIMLILARINDA RORSCHACH TESTİ İLE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Rorschach testi, kişinin yanıtları sayesinde kendilik tasarımlarını ve kimliğini yansıttığı bir duruma işaret etmektedir. Aynı zamanda narsistik ve nesneye ait dayanakları verip, ruhsal dünyanın beden üzerine olan yansımalarından da bizi haberdar ettiği düşünülen bu testte, alkoliğin bedeni ile ruhunu tamir etmeye çalışmasındaki başarısızlıkları ve zihnileştirme sürecindeki eksiklikleri anlamak kolaylaşmaktadır (6).

1950-60'lı yıllarda Rorschach testine olan yoğun ilgi psikopatolojileri açıklamada bu testin sıklıkla kullanılmasına neden olmaktadır. E.Bohm alkoliklerin yanıtlarını organik nedenleri dikkate alarak yapıyor ve bunlar doğrultusunda kronik alkolizm, delirium tremens, dipsomani ve hezeyan olarak sınıflama geliştireyordu (7).

C.Saliba, J.M.Bathélémy ve M.J.Ackerman'ın araştırmaları ise ortak bir takım sonuçlar vermektedir; her üç araştırmacı alkol bağımlılarının testlerinde sıklıkla karşılaşılan yanıtları bulmaya çalışarak ortak verilere ulaşmışlardır. Bunlar özellikle "Hd, Su, Hd/Bitki/Hayvan" yanıtlarının normal protokollere göre daha sıklıkla verilmesi şeklindeydi. (Rorschach testinde Hd tüm insan bedeni yanıtı yerine bedenin belirli parçalarının verilmesi olarak düşünülmektedir)

M.J.Akerman 1971'de alkol bağımlıları ile alkol almayanlar arasındaki farklılıkları araştırmıştır. Sonuçlar sadece 2 önemli farka işaret etmektedir; alkolikler normal kişilere göre daha fazla "Su", "CF" ve "C" cevapları vermektedir. Bu araştırmanın sonucunda da Ackerman, Rorschach testinin alkol alanlarla almayanlar arası farkı fazla yansıtabilecek bir veriye götürmediğinden bahsetmektedir (8).

C.Saliba'nın çalışması ise alkol bağımlılarının alkol alımını bıraktıktan sonraki dönemlerine odaklanmıştır. Alkol alınmadığı zaman yapının değişip değişmediğini görmek isteyen C.Saliba, Rorschach testi ile bunu sınar. Sonuçlar içenlerle içmekten vazgeçenler arasında önemli bir fark göstermektedir. Bu durum alkolizmde yapısal bir değişimin gerçekleşmediğine işaret etmektedir (9).

J.M.Bartélémy ise alkolizm üzerine yapısal ve fenomenolojik önemli bir çalışma gerçekleştirmiştir. Alkoliklerin alkol alımını durdurduktan sonra yapısal değişimi-

me uğradıklarını ve yeni profillerini Rorschach testinde bulabileceğimizi öne sürmektedir. Alkol bağımlılarını alkolü bıraktıktan iki ila üç hafta sonra Rorschach testi ne alır. Barthélémy'e göre, alkol tasarım oluşturmada ki olanaksızlıkları örtmektedir ve alkolün kesilmesiyle kişilik yapıları daha açık olarak ortaya çıkmaktadır. Alkol bir anlamda savunma olarak kişiyi korumaktadır (10).

Alkol alanında Fransa'da oldukça kapsamlı çalışmalar yapan bir diğer araştırmacı ise M..Monjauze'dur. Monjauze çalışmalarında kendisinden önce bulunan yanıt türlerinin "Hd/Su/Bitki/Hayvan" tümünü bütün beden imgesine ulaşmadaki zorluk olarak açıklamaktadır. Ayrıca Rorschach'nın alkoliklerin psikotik tarzdaki sorunsalını ortaya koyduğunu iddia eder. Yanıt olarak açıklanan deniz temaları, karmaşık şekillerden oluşan insan tasarımlarının psikotik yanıtlarından farklı olduğunu söyler "alkolik farklı tarzda kendi kendini tedavi edici psikozdur" diyerek bir açıklama getirir (11) .

Aslında bu çalışmaların ötesinde önemli olan alkoliklerin ne tür standart yapıda yanıtlar vereceği değil hangi psikopatolojilerin daha çok bu tarzda bağımlılık geliştirici maddelere ihtiyaç duyduğudur. Burada da sınır kişilik yapılarının sıklıkla bu tarz değişim ilişkisi ve ötekini dikkate almayan tarzda ilişki biçimi geliştirmeye uygun olabilecekleridir.

İçerik olarak "Hd" yanıtlarının sıklığından bahsedilen araştırmalar doğrultusunda, deneklerde bu tür yanıtların çoklukla verilmesi tüm beden görüntüsünü algılamadaki zorluk ve bedeni kontrolün olanaksızlığı olarak düşünülebilir. Beden bir arzu yeri olmayıp onunla yaşamak zorlaşmaktadır. Bu aynı zamanda sabit vücut şemasının bilişsel yollarla kazanılmadığını da göstermektedir.

Alkol bağımlılarında kendilik tasarımı ve kimlik bir arada yapılandırılmamıştır. Buna örnek olarak "H" yerine "yüz, gözler, ağız, baş" tarzında "Hd" verilmesi gösterilebilir. Bütün oluşturabilmek nesneyi tam olarak algılayabilmek ve bunu teste yansıtmak zorlanılan bir alandır. Tabii ki aynı zamanda tam bir insan tasarımı oluşturmak ona aynı zamanda dürtüsel bir içerik vermek olacağı için bunun olanaksızlığını görmekteyiz. Testte tam insan tasarımı vermek ona hareket yanıtı (K) da eklemek olacağından dürtüsel yanı tamamen bastıran alkol bağımlıları için tam bir çıkışsızlık söz konusudur.

Türkiye'de bu konu ile ilgili bir araştırma da Balıklı Rum Hastanesinde gerçekleştirilmiştir (12). Daha önce yapılan çalışmalardan hareketle, alkol bağımlılarının Rorschach testinde belirgin yanıtlar vereceği hipotezinden hareket edilerek bu gruba ait bir profil çıkartılmak istenmiştir. İçerik olarak yukarıda bahsedilen çalışmalara benzer yanıtlar bulunmuştur. Bunlara detaylı olarak bakarsak, öncelikle "Su" yanıtları dikkat çekicidir. 30 alkol bağımlısından 22'si protokollerde "deniz, su, ada" tarzı yanıtlar vermektedir. Söylemleri hep "likit" olanla süslenmiştir. Bu da Bergler'in alkol bağımlısının sürekli bir şeyleri "akıtma" eylemi içerisinde olduğunu söylemesini akla getirmektedir. Ayrıca "Su" ile olan bu ilişkinin alkol gruplarında sıkça karşılaşıldığını, suyun akıcılığının yanı sıra "kapsayan" bir yanı olduğunu düşünebiliriz. Oldukça regresif döneme ait bir yanıt olan su aynı şekilde alkoliğin anne ile kurulan ve ayrışmayı sağlayamayan simbiyotik yanına da işaret etmektedir.

Bu duruma örnek olarak X. kartı verebiliriz; "burada su var, deniz hayvanları bu suya dalmak istiyorlar" veya "deniz altı, her çeşit deniz hayvanı var, aynı zamanda rahime de benziyor" gibi. Özellikle testin en son ve ayrılığa işaret eden bu kartına verilen erken dönem ilişkilerine ait yanıtlar bağımlılık sorunsalında ayrışmamış bireyleri anlamada kolaylık sağlamaktadır.

Diğer kartlarda da benzer yanıtlar sıklıkla verilmektedir; VI.karta verilen yanıtlardan bazıları "suyu kalmamış bir hayvan", "bu bir su, neyle çevrelendiğini bilemiyorum, sanırım buzulla." gibi. Su yanıtlarının yanı sıra "deniz altı, deniz hayvanları" tarzında yanıtlarda görmekteyiz. Bu durum VIII, IX ve X gibi arkaik anne imgelemine gönderme yapan kartlar için geçerlidir.

Bergler'in akıcı maddelere olan ilgi ve akıcı eyleme ilişkin düşüncelerini testte şu tür yanıtlarla bulmaktayız; kart I "kıtanın çevrelediği bir göl", kart II "ortada su fışkırtan bir çeşme", kart IX "annenin karındaki bebekler" "annenin rahmi ve göbek bağı" gibi işte erken dönem anne çocuk ilişkilerindeki ayrışmama, bütünleşememe ve ondan kopamama kaygılarını sembolize ederek açıklayan bu durum alkol bağımlılarının temel sorunsalını göstermektedir.

Diğer bir yanıt türü olan "Hd/Hayvan/Bitki" ye baktığımızda kart IX'daki "kuş kanatları olan bir at", kart IV "kolları ve bacakları canavara benzeyen bir adam", " yarasa kanatlı bir kuş" veya "kurt kulaklı köpek" yanıtlarını örnek olarak verebiliriz. Sorgulanması gereken ise tüm bir beden yanıtı vermenin olanaksızlığı mı , tam şekil oluşturamamanın yarattığı endişe mi yoksa bütünü algılamadaki yetersizlik mi?

Bu türden yanıtlar aynı zamanda nesnelerin işlevselliğini ayırtılamama kapasitesinden de meydana gelmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken, psikotik protokollerindeki tasarımların zorlukla oluşturulduğu durumla alkol bağımlılarındaki güçlüğü ayırtırmaktır. Kart I "yengeç görüyorum", Ankette "kıskaçlarından dolayı" kart V "tipik bir yarasa", Ankette "kanatlarından dolayı". Sıklıkla psikoz protokollerinde bu türden açıklamalar görmekteyiz. O zaman yapılması gereken daha derinleştirilmiş bir anket ile beden tasarımlarındaki bozukluğun ardındaki endişenin nasıl yaşandığını bulmak olmalıdır.

Bitki yanıtlarına gelindiğinde ise yapılan çalışmada 30 protokolün 13'ünde "çiçek" yanıtı verilmiştir. Kadınsı ve narsisistik bir sembolleştirme olan "çiçek" yanıtları alkolik protokollerinde farklı bir şekilde verilmektedir; kart VIII, "tersten bir çiçek". kart IX " bu kırmızı çiçeği yemeğe çalışan kuş", kart VIII " bence, hayvanları yiyen bu çiçek gerçekte yok ama düşünmekten kendimi alıkoyamıyorum", kart X " şu yeşil kısım hayvanların yediği çiçek". Kart VIII " bu kısım bitkinin ortası ama aynı zamanda kökleri de var", kart IX " bu yeşillik, çok çiçek var, orman gibi ama bu çiçekleri yemişler" gibi. Daha çok oral döneme ait düşlemlerin ortaya konması söz konusudur. Ama dikkat edildiği gibi sıradan bir oralite söz konusu olmayıp, daha çok içe alıp parçalama, yok etmeye dayalı daha saldırgan düşlemleri barındırmaktadır. .

Alkol bağımlılığında dikkat etmemiz gereken bir başka nokta ise düşlem kurma kapasitesiyle ilgilidir. J.Bergeret'e göre alkol bağımlılarının düş-

lem kapasitelerinde eksiklik olup, engellenmiş zihni enerjilerini gerçek dışı davranışlara yönlendirmektedirler. Bu durum alkoliklerin şiddet içeren tutumlarının ardındaki nedeni de açıklamaktadır. Alkolizmin ardında saklı bulunan tekrarlayıcı tavır yaratıcılık ve duygusallığı da öldürmektedir (13).

Düşlem gücünden ne anlamaktayız? Düşlemler arzusunun gerçekleşmesi için oluşturulan imgesel senaryolardır. Düşlemler bilinçdışı yapılanmalar olup aynı zamanda da dıştan gelen olaylardan fazla etkilenmememizi sağlayarak ruhsal dünya için koruyucu bir görev üstlenmektedirler. Ayrıca düşlemler ve rüyalar yoluyla kendimizi başkalarıyla tasarlayabilme kapasitesine de sahip oluruz. İşte düşlemsel faaliyetlerin azalması hatta neredeyse yok edilme yoluna gidilmesi psikosomatik düşünce biçimi olarak adlandırdığımız "işlemsel düşüncenin" hakim olduğunu göstermektedir.

İşlemsel düşünce düşlemsel ve sembolik faaliyetle ilintisi olmayan, dürtüler ile bağını kaybetmiş günlük düşünceleri içerir. P.Marty'nin psikosomatik düşünce biçiminin önemli açılımı olarak sunduğu bu tarz düşünce sisteminde spontan olarak bir fikrin gelişimi hemen hemen olanaksızdır. Her insanın geçici olarak bu tarz bir düşünceyi yaşayabileceği düşünülür ancak psikosomatik düşünceye sahip kişilerde bunu takip eden imgesel dünyada eksikliklerin olmasıdır. Hiçbir düşlem ve hayal gücüne izin verilmemekte sonucunda da libidonun tamamen yok olduğunu görmekteyiz. Böylesi bir düşünce biçiminde üst benliğin gücü azalır, yerine ideal benlik yükselir. Burada şunu da düşünmeliyiz; böylesi bir düşünce biçimi ve buna bağlı hayat tarzında arzu nerededir, gerçekten var mıdır? Gerçeğin sadece bir tek yönü vardır ve alternatif düşünce fark edilememektedir. Kişi düşüncelerin değişebileceğini, tereddütler veya şüpheler olabileceğini bilmeyen bir dünya içerisinde (14).

Yapılan çalışmadaki protokollerde düşlem gücündeki eksiklikler ile kendilik tasarımı arasında bağ olduğunu söylenebilir. Çalışmada 30 protokolün 10'unda "H" yanıtı yoktur, "F+" değerleri çok yüksektir (%80 ve üzeri). Bu sonuçlar bize alkoliklerin hayal kurma alanlarının darlığı hakkında bilgi verirken aynı zamanda da gerçeklik ilkesine bağlı kaldıklarını göstererek dışarıya uyum sağlama arzusu içerisinde olduklarını söylemektedir. Yüksek F+ değerleri savunmacı bir tutum olarak karşımıza çıkmakta, aynı zamanda işlemsel düşünceye işaret edip esneklik ve düşüncelerin serbest dolaşımına izin vermeyen bilişsel süreçleri açıklamaktadır.

Kuramsal bölümde de bahsedildiği üzere zihnileşme süreçlerinin eksikliği ve düşlem kapasitesinin daralmasını projektif testlerde şu şekilde açıklayabiliriz; öncelikle dil yapısı sürekli gerçeğe bağlı kalıp, kişisel bilgiler vermekten çok uzaktır. Burada gerçeklik ilkesine bağlı kalmayı kontrol olarak görmemize rağmen alkolikler için sürekli gerçek nesneye olan ihtiyaç ve onu tatmin edilmekten uzak şekilde, nesneyi öncelikle fiziki olarak yaşama arzusunu düşünebiliriz.

Aynı zamanda kişisel bilgiler vermemek gerçekten kopmama, ona nesnel biçimde tutunma ile de açıklanabilir. "İki kişi bir şeyi paylaşıyorlar" tarzında III. karta verilen yanıtın anketinde ifadelendirme biçimi katı ve

ketlenmiş protokollere verilecek iyi bir örnektir "İki kişi paylaşırsa sevgi olur, evlilik olur onun sonucunda da çocuk olur, yani her şeyin başı sevgidir". İşte bu yanıt bize açıkça mantık yürütmedeki tekdüzellik ve sürekli herkes gibi düşünme durumunu göstermektedir.

Aynı kişi herhangi bir yanıtı açıklanması istendiğinde doğru ve gerçekçi temellere oturtma çabası ile kart V'de "yarasa" (anket; belgesellerde gördüğüm için, bacaklarının kısalığından, kanatlarını açmasından dolayı) diyerek her düşüncenin mutlaka tek bir anlamı olduğunu, algısal gerçeklerden ayrılmadığını göstermiştir. İşte bu tür yanıtların sıklıkla protokolda verilmesi düşlem gücünün ketlenmiş ve bilinçdışının neredeyse tamamen devre dışında bırakılmış, aynı zamanda dürtüsel heyecanların yok ediliş halini göstermektedir.

İyi bir zihinselleştirme kapasitesine sahip olmamak endişe duygusu ile baş etmede zorlayıcı olacak, kişi ancak dışarıdan gelen gerçek bir nesne ile bu duyguyu bastırmaya çalışacaktır.

Bağımlılıkta üzerinde durulması gereken önemli bir durum da depresyon ile başa çıkmadır. Depresyon alkole başlama nedeni olarak verilen yas, kayıp, sevilen kişinin ölümü gibi gerçek olaylara dayandırılmakta, travma sonucunda alkol alımından söz edilmektedir. Yas tutma kapasitesinin olanaksızlığına işaret eden bu durumda daha yukarıda sözü edilen kişilerin kendilerini sakinleştirme kapasitelerinin eksik olması, içsel süreçlerin sıkıntı verici duygulanımlarla uğraşmada yetersiz kalması sonucunda dışarıdan bir madde ile bunu telafi etmeye çalışan iç dünya, alkoliklerle yapılan çalışmalarda depresyonun nedenini daha net göstermektedir.

Rorschach testi özellikle başka duygular veya klinikte alkolün ardında gizli olan depresyon duygusunu ortaya çıkarmada yararlı olmaktadır. Aslında burada depresif yanıtların sonucunda temel bir kayıptan bahsedilmektedir yani şu anda var olan ve elinden alınan bir durum sembolleştirilmemekte, daha çok eskiden sahip olunan ve kaybedilen durum söz konusudur (15).

Örnek olarak şu tarzda yanıtlar sıklıkla karşımıza çıkmaktadır; "yıllardan bir yıkık duran ev" küflenmiş ağaç" "kireçlenmiş toprak" "zamanla yünü dökülmüş koyun" gibi. "kurumuş yaprakları olan ağaç", kanatları ölmüş bir kelebek, kurumuş", "yırılmış, bozulmuş bir bitki, "ikiye bölünmüş, kurumuş ağaç", "mahvolmuş, çürümüş vücut" Aslında bu yanıtların kendi başına bir gösterge olması değil, her bir bireyin depresif pozisyonla başa çıkmada ne gibi süreçlerden geçeceği dikkate alınmalıdır.

Depresyon duygusu alkolik yapılanmalarda erken döneme işaret etmektedir. Abraham ve Torok'un işaret ettiği gibi kaybedilen nesne içeri alınıp yutulamamaktadır. Nesnesi olmayan bu tür depresyon kişiyi doldurulamayacak büyük bir boşluk duygusuyla baş başa bırakmakta, kaybedilen nesneyi yeniden yaratmak için büyük çabalar sarf edilip bu durumu gerçekleştiremeyecektir (16).

Bağımlılıkta incelenilecek önemli bir diğer eksende kendilik tasarımı ve bedenle ilgili yaklaşımlardır. Rorschach testinin yarı yapılandırılmış görünüşünden dolayı kişilerin düşüncelerini, düşlemlerini ve beden algılarını da yansıttığı bir test olması alkoliklerdeki bedenin nasıl algılandığına ilgi çekmektedir.

Bedenin fizyolojik olarak görüntüsünün yanı sıra beden imgesinin kişinin kendisini algılama ve tasarımı kapasitesi öteki ile ilişkilerine sınır koyması açısından psikanalitik çalışmaların merkezinde olmuştur. S.Freud'un benlik her şeyden önce beden benliktir ifadesi ve ardından da D.Anzieu'nün geliştirdiği "deri-benlik" (skin ego) kavramları kişinin bilinçdışı düşlemlerini, kendiliktasarımlarını açıklamada önemliyi tutmaktadır.

Bu konuda yapılan kapsamlı bir araştırmada alkolün ölümcül etkisi ile beden tasarımlarının bozulduğu ve buna neden olarak da erken dönemdeki saplanmalar ortaya konmuştur (17). Bulgulara baktığımızda alkoliklerin öznel kimlik oluşturmadaki zorlukların dürtüsel heyecanları karşılamadaki zorlukları, sembolleştirme kapasitelerinin zayıflıkları daha çok narsistik dayanaktan yoksunluk olduklarıdır.

MADDE BAĞIMLILIĞINDA PROJEKTİF TESTLER

Madde kullanımı ile projektif testlerin araştırılmasına ait çalışmalara genel olarak göz attığımızda 1950 ve 60'larda bazı ipuçlarına ulaşıldığını ama yeterli sistematik çalışmalar yapılmadığını görmekteyiz. Yine de temel olarak bağımlı kişilerin psikonevrotik yapılanmalara uygunluk gösteremedikleri, kendini cezalandırma şeklinde yanıtlar ile benlik zayıflığına işaret eden durumların söz konusu olduğu açıklanmaktaydı (18).

1970'lerde yapılan önemli bir kapsamlı çalışmada madde kullanan ergenlerin psikolojik yapıları üzerine olmuştur. Aslında elde edilen sonuçların daha sonraki çalışmalar ve psikanalitik kuram ile bir arada gittiği söylenebilir; saldırganlık duygularını ve endişeyi tolere etmede çekilen güçlükler ön planda olmuştur. Birincil süreçlerinin ön planda olduğu yani kontrollü ve benliğin etkisinin gösteremediği bilinçdışına ait süreçlerin daha sıklıkla ortaya konması söz konusudur. Nesne ilişkileri açısından öfke ve kızgınlık olmasına rağmen gerçeklik ilkesinin bozulmadığı gibi bir sonuçla karşılaşmaktayız (19).

Bir başka çalışmada nevrotik, somatik ve madde bağımlılarındaki zihinselleştirme süreçlerini kıyaslayan 1995 yılına ait bir araştırmadır. Bulunan sonuçlar aslında çok da şaşırtıcı olmayıp, psikanalitik kuramın açıklamalarıyla benzeşmektedir. Madde bağımlılarında endişe duygusu diğer gruplardan çok fazla olup, düşlemsel hayatın fazlasıyla zorlandığını fakirleştiğini göstermektedir. İyi bir zihinselleştirme kapasitesinin sıkıntı endişe ve çatışmaları tolere edici etkiye sahip olduğu kuramından hareketle madde bağımlılarında zihinselleştirme süreçlerinin eksikliği ve yetersizliği ortaya konmuştur. Salırganlık dürtülerini kontrol altına almadaki zorluk çok ön planda olup bu özelliklerin madde bağımlılıklarında psikoterapötik düzenlemelere katkı sağlayacağı düşünülmüştür (20).

Aslında saldırganlık dürtülerinin kontrolsüzce protokollerde verilmesi Descombey'in kuramıyla anlamlılık kazanmaktadır; bağımlı kişi dürtülerine sürekli kısa devre yaptırmaktadır. Dürtülerin kısa devre yapması daha çok zihinselleştirme süreçlerine başvurma, onları kullanmamak olarak açıklanmaktadır (21).

Aynı alkoliklerde olduğu gibi tek tip bir psikopa-

toloji yapılanmasını madde bağımlıları içinde söylemek olanaksızdır. Psikotik dağılmaya karşı bir savunma olarak da görülebileceği gibi nevrotik bir yapılanma içerisinde de olabilen kişiler için projektif testler süreçlerin açıklanmasında anlam kazanmaktadır.

J. Bergeret şöyle bir uyarı yaparak projektif test uygulayıcılarının tuzağa düşmemeleri gerektiğinden bahseder; tek bir maddeyi sürekli kullanmak ruhsal işleyişin tek yönlü olduğunu göstermemektedir (22). Burada dikkat edilecek eksenler ise arzu ilkesine göre çalışan sihirli düşünceler, özdeşim kurma kapasitesindeki eksiklikler, megalomanik idealler ve kişiler, bozulmuş düşlem kapasitesidir.

Alkol bağımlılarından farklı olarak madde bağımlılarının arzu ilkesine göre hareket etmeleri, gerçeklik ilkesinden uzaklaşmadıklarını ama düşlemlerinin yer yer gerçeği bozucu olduğunu göstermektedir. Kendilik tasarımlarında ise megalomanik kişilere olan özdeşim ön plandadır. Yetersizlik duygularını sürekli bastırmak hatta daha şiddetli bir savunma düzeneği olan inkâr etme ile örtmek teste olumsuz düşüncelere tolerans gösterememek olarak açıklanabilir.

Son yıllarda eroin kullananlarla yapılan Rorschach çalışmalara baktığımızda ise gerçeğe uygunluk konusunda çok dikkatli oldukları, bunu sosyal hayata tutunma, yüzeysel bir uyum çabası ve normalmişçesine gösterme olarak nitelendirilmektedir. Yalancı benlik olarak da adlandırılan (faux self) bu durumda "görülmesi gerekeni görme" endişe verici, sıkıntı uyandıran duygulanımlardan kaçınma ön plandadır (23).

SONUÇ

Aslında başta da belirttiğimiz gibi gerek madde kullanımı gerekse de alkolik kişilik yapılanmasında en önde düşünülen psikosomatik kuramın üzerinde durduğu sembolleştirme kapasitesi ve iyi zihinselleştirme süreçleridir. Bu konudaki eksikliklerin endişe duygusu ile bağlantısı tüm araştırmacıların ifade biçimleri farklı olsa da üzerinde durduğu sorunsaldır.

Endişe gidermede kullanılan içsel süreçler kişiye yeterli gelmemekte ve bunu dışarıdan bir takım maddelerle arama arzusu daha kısa bir yol olarak görülmektedir.

Projektif testler özellikle de Rorschach hem yarı yapılandırılmış hem de yapılandırılmış yanı ile bilişsel süreçlerin işlevleri hakkında bilgi verirken her bireyin birbirinden farklı olduğu gerçeğini asla unutmaz. Alkol ve madde bağımlılıklarında da herkese uygun bir profil oluşturmak ve keskin sınıflamalara gitmek yerine bireysel olarak bağımlılıkta kullanılan süreçlere bakmak gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- 1- McDougall J. L'économie psychique de l'addiction. Anorexie, addictions et fragilités narcissiques. Paris, PUF, 2001.
- 2- Mc Dougall J. Théâtres du corps. Paris, Seuil, 1989.
- 3- Freud S. (1929). Malaise dans la civilisation. Paris, PUF, 1971.
- 4- Bonnet-Vidon B. Dépendance. Dictionnaire Inter-

- nationale de la Psychanalyse, dir Alain de Mijolla, Paris, Calmann-Levy, 2002, s 422.
- 5- Szwec G. Les procédés autocalmants par la recherche de l'excitation. *Revue Française de Psychosomatique*, no 4, 1993.
 - 6- Mc Dougall J. *Théâtres du corps*. Paris, Seuil, 1989.
 - 7- Bohm E. *Rorschach Test Diagnosis*. New York, Grune and Stratton, 1958.
 - 8- Ackerman J. Alcoholisme and the Rorschach. *Journal of Personality Assessment*, 1971.
 - 9- Saliba C. *La cure désintoxication alcoolique et ses prolongements*. Lyon Presses Universitaires, 1982.
 - 10- Barthélémy JM. *L'analyse phénoméno-structurale dans l'étude psychologique des alcooliques*. Toulouse, Eres, 1983.
 - 11- Monjauze M. *La problématique alcoolique*. Paris, Dunod, 1991.
 - 12- Tunaboşlu-İkiz T, Kalyoncu A. Do alcoholics have specific responses to the Rorschach Test. 41st International Institute on the Prevention and Treatment of Dependencies , 1999, Kahire.
 - 13- Bergeret J. *Toxicomanie et la personnalité*. Paris, PUF, 1982.
 - 14- Marty P, M'Uzan M.de, David C. *L'investigation psychosomatique*. Paris, Pres Universitaires de France, 1963.
 - 15- Bartélémy JM. Analyse évolutif par le Rorschach des facteurs dépressifs et leur transformation durant la cure dans l'intoxication alcoolique chronique. Les états-dépressifs. *Bulletin de la Société du Rorschach et des Méthodes Projectives de Langue Française*, No 36, 1992.
 - 16- Abraham N, Torok. M; *L'écorce et le noyau*, Paris, Flammarion, 1987.
 - 17- Jacquet MM, Corbeau S. *Mémoire corporelle et représentations de soi chez alcoolique. Investigation projective au Rorschach*. *Psychologie Clinique et Projective*, Vol 10, 2004.
 - 18- Bohm E. *Rorschach Test Diagnosis*. New York, Grune and Stratton, 1958.
 - 19- Caglar H. *La structure psychologique de l'adolescent toxicomane à travers le test de Rorschach*. Thèse du Doctorat de l'Université de Lausanne, 1978.
 - 20- Bacque MF, de Tychev C. *Approche Comparée de la Mentalization chez des patients toxicomanes, somatiques et névrotiques à travers le Rorschach*. XIV International Congress of Rorschach and Projective Methods, Lizbon, 1995.
 - 21- Descombey JP. *Alcoolisme, depression ou addiction*. *L'information psychiatrique*, no 4, 1992.
 - 22- Bergeret J. *Introduction à une étude sur la personnalité du toxicomane*. *Bulletin de la Société du Rorschach et des méthodes projectives*, 32, 1981.
 - 23- Deslandes C, Gourarier L, Sanchez M, Lowenstein W. *Le test de Rorschach chez des heroinmanes traités par méthadone; de la réalité à l'imaginaire*. *Annales de médecine interne, Médecine et Addiction* Vol 151, supp B, Paris, Masson, 2000.